

KELETAS LIETUVOS RESPUBLIKOS SOCIALINIO DRAUDIMO PENSIJŲ ĮSTATYMO ASPEKTŲ

Gintautas Bareikis, Rita Martišienė, Inga Pašiušienė

*Vilniaus kolegija Ekonomikos fakultetas,
Studentų g. 39A, Vilnius*

Anotacija

Straipsnyje, naudojant pinigų srautų diskontavimo metodą nagrinėjama keletas probleminių naujojo pensijų įstatymo nuostatų, kuriomis remiantis žadamos mokėti pensijos iš sukauptų asmeninių pensijų fondų tuo atveju, kai Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau „Sodra“) perims šiuos fondus administruoti. Skaičiavimai paremti padarius kelias prielaidas, nes nėra žinomos tikslios formulės, kuriomis remiantis mokėjimų dydžiai bus nustatomi. Galimos išmokos nagrinėjamos įvairias pjuviais.

Raktiniai žodžiai: pensijų reforma, darbo stažas, anuitetas, infliacija.

Keletas pastabų apie sąvokas

Pensijų reforma jau nuo pat pradžios kėlė daug diskusijų. Pirmąją (2005 metų) pensijų reformą gana aštriai kritikavo Bitinas (2), Lazutka (4, 6) ir kiti autoriai dėl to, kad ši reforma iš esmės ne tik kad nepagerins būsimų pensininkų gerbuvio, bet, priešingai, paimant pinigus iš „Sodros“ pensijų gavėjai gaus mažesnes neišmokas negu likę.

Šiame darbe aptariami kai kurie Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymo (8), galiojančio nuo 2018 m. sausio 1 d., bendrųjų nuostatų, aspektai. Kalbant detaliau, modeliuojant įvairias situacijas ir taikant pinigų srautų diskontavimo metodą bei gyvybės lenteles parodoma, kaip nuo pensijų fondo administratoriaus gali priklausyti išmokų dydžiai, kitaip tariant, kad šiame procese neišvengiamas subjektyvumo faktorius, jei išmokų metodai nėra aiškiai apibrėžti.

Naujos redakcijos įstatymas, lyginant jį su senuoju (2005 m. gegužės 19 d. Nr. X-209), žymiai pažangesnis ta prasme, kad jame yra atsižvelgiama ne tik į dirbančiojo darbo stažą, bet, iš dalies, ir į bendrai sumokėtas įmokas. Teigiant „iš dalies“ galvojama apie tai, kad pensijos dydis nėra tiesiogiai susiejamas su įmoku suma, bet yra apribotas iš viršaus. Kitaip tariant subjektas, mokantis dideles įmokas, didesnes negu penki standartiniai vienetai (nuo 5 vidutinių darbo užmokesčių (toliau VDU) dydžio) gaus pensijos išmokas, susietas su penkiais standartiniais vienetais. Mūsų šalyje yra susiformavusi ydinga patirtis – dokumentus, kurie turi didelę įtaką visuomenės gyvenimui, rengia uždaros grupės. Tačiau asmenys, rengiantys dokumentus, privalėtų diskutuoti ne tik tarpusavyje, bet ir su suinteresuotomis socialinėmis grupėmis. Kyla natūralus klausimas – o kas gi tos „suinteresuotos“ socialinės grupės? Šis įstatymas betarpiškai paliečia visus be išimties asmenis, tad ir suinteresuoti yra visi. Bet akivaizdu, kad visi teikti siūlymus negali. Šios grupės turėtų būti organizacijos ar asmenų susivienijimai, gebantys teikti argumentuotus siūlymus, pagrįstus skaičiavimais, o ne emocijomis, kaip, tarkime, įvairių bendrijų, vienijančių pensininkus, pasiūlymai. Kita vertus, netgi ir į ne visai argumentuotus siūlymus vertėtų atkreipti dėmesį. Tad pirmas natūralus klausimas – kaip buvo viešinamas šis įstatymas jo rengimo metu? Kaip rengimo grupė ar grupės diskutavo su ekonomistais, aukštųjų ekonomikos mokyklų personalu, kokius uždavinius jiems suformulavo? Kaip ir kokie skaičiavimai buvo atliekami? Kuo remiantis buvo priimti sprendimai apie privačiuose fonduose sukauptos sumų pervedimą administruoti „Sodrai“? Kaip šie pinigai bus administruojami ir kokia grąža žadama? Šie ir kiti klausimai kyla natūraliai, nes argumentuotas paaiškinimas nebuvo pateiktas, o priimti sprendimai pateikiami kaip vieninteliai teisingi. Beje, natūraliai kyla ir kitas klausimas – kaip nuo įnašų į pensijų fondą priklauso subjekto pensijos dydis? Pasirodo, kad įmokoms taikomas labai nemažas progresyvinis mokestis, t. y. tiesinės priklausomybės

tarp pensijos dydžio ir sumokėtų įmokų nėra.

Remiantis pensijų skaičiuokle, pateikta oficialiame „Sodros“ puslapyje, panagrinėkime situaciją, kai į pensiją asmuo išeis sulaukęs 65 metų, t. y. 2026 metais. Asmuo, uždirbdamas VDU visą darbinį gyvenimą, sukaupe 35 metinius vienetus V ir, sulaukęs minėto amžiaus, turėtų gauti 398 Eur dydžio mėnesio pensiją. Gaunasi, kad vieneto V vertė pensijos išmokoje yra apie 11,37 Eur. Tuo tarpu turėdamas tą patį darbo stažą ir uždirbdamas dvigubai daugiau, t. y. du VDU, gautų 569 Eur dydžio pensiją, taigi vieno vieneto vertė šiuo atveju būtų 8,13 Eur; uždirbant tris VDU, vieneto vertė tepadidėtų iki 7,03 Eur. Taigi, asmuo dvigubai daugiau uždirbdamas ir sumokėdamas „Sodrai“ daugiau nei dvigubai, gauna 28 procentų „baudą“ – tiek procentų sumažėja vieneto kaina. Asmens, uždirbančio 3 VDU, vieneto kaina nukrenta 38 procentais (lyginant su standartiniu VDU). Todėl kalbos, kad mūsų šalyje mokesstinė bazė nėra progresinė nėra teisinga.

Šiame straipsnyje aptariama keletas šio įstatymo aspektų, liečiančių dirbančius asmenis, kurie pasiekę pensijinį amžių bus išdirbę reikalaujamą pilną darbo stažą. Straipsnyje pateikiamas žinomais finansinių metodų skaičiavimais pagrįstas autorių požiūris.

Pirmiausia keletas pastabų dėl įstatyme naudojamų sąvokų. Įstatymo autoriai, kalbėdami apie sąlygas pensijai gauti, 16 straipsnyje naudoja dvi sąvokas: *minimalusis* ir *būtinasis stažas senatvės pensijai*. Remiantis įstatymo logika atrodytų, kad asmuo, norėdamas gauti pensiją, turėtų turėti būtinąjį darbo stažą. Naudodami sąvoką „būtinasis stažas“ tuo pačiu turėtume teigti, kad jei šio laiko intervalo subjektas neišdirba, jis jokios pensijos gauti negali. Atrodo, kad čia yra supainiota sąvokų prasmė. Tam, kad asmuo gautų pensiją, jis turėtų turėti *būtinąjį minimalųjį darbo stažą* arba tiesiog minimalų darbo stažą, t. y. 15 metų, pensijai gauti. Įstatymo autorių vadinamasis būtinasis darbo stažas turėtų būti vadinamas, pavyzdžiui, *baziniu darbo stažu* arba *pilnuoju darbo stažu*, garantuojančiu pilną senatvės pensiją. Kita vertus, jei naudojama sąvoka „būtinasis“, atrodytų, kad tam jog asmuo gautų pensiją, jis privalo turėti būtinąjį darbo stažą. Tačiau nagrinėjant įstatymą toliau matosi, kad taip nėra, nes yra kalbama apie koeficientą β , kuris apibrėžiamas kaip asmens įgyto stažo ir būtinąjo stažo santykis. Gal būtų logiška įstatyme naudoti „būtinąjo minimalaus“ ir „įgytojo“ darbo stažo sąvokas? Tuo tarpu stažą, nuo kurio skaičiuojama pilna pensija, gal galėtų būti vadinamas *baziniu darbo stažu*. Be abejonės ši pastaba neesminė, tik atkreipiamas dėmesys į tai, kad skaitant sąvokas jas būtų galima suprasti vienareikšmiškai.

Dar vienas klausimas. 12-ame įstatymo straipsnyje kalbama apie apskaitos vienetų skaičiavimą, bet lieka neaišku, ar mažėja ir kaip mažėja pensijos dalis asmenims, pervedantiems dalį pensijos į individualius pensijų fondus, kai dalį sumos perveda „Sodra“, bet asmenų pervedama į „Sodrą“ suma viršija 5 vienetus? „Pagal nutylėjimą“ galbūt reikia suprasti, kad visos įmokos, viršijančios 5 vienetų dydį, tiesiog „ignoruojamos“ ir laikoma, kad į „Sodros“ biudžetą pervedama 5 VDU suma? Taigi, jei tai tiesa, asmuo, pervedęs didesnę negu nuo 5 VDU sumą ir tuo pačiu kaupdamas privačiuose fonduose pagal formulę „3+1,5“, sulaukęs pensijinio amžiaus gaus sumažintą pensiją, nors galbūt jo įmokų suma visiškai padengia atskaitymus į „Sodros“ biudžetą (žinoma, tai liečia ankstesnįjį, iki 2018 metų, laikotarpį). Vėlesniame laikotarpyje ši problema išspręsta. Kita antrosios pakopos pensijų fondo problema – neaiški tolimesnė sukauptų pinigų išmokėjimo sistema. Pirmasis įspūdis, kuris susidaro skaitant pensijų įstatymą, kad sukauptą suma bus tiesiog išmokama. Tačiau tai būtų didelė klaida, kadangi fondas, administruodamas didžiules sumas, privalo jas atsakingai investuoti ir, kaip rekomenduoja Tarptautinis valiutos fondas, „nebūtų iš anksto pažadamas išmokos dydis, bet jis susiklostytų priklausomai nuo iš anksto numatytos įmokos ir jos investavimo sėkmės“. (5; 65 p.). Kitaip tariant, pensijos „gavėjas“ su fondu turi „suderinti“ sąlygas arba, kaip priimta sakyti, „turi pirkti anuitetą“.

Pensijų anuitetas ir jo problemos

2019 metais spaudoje buvo diskutuojama apie pensijų fondus ir jų administravimo perėmimą į „Sodros“ administruojamą fondą, kai asmuo sulaukia pensijinio amžiaus. „Sodros“ siūlomos dvi sukauptos sumos išmokų galimybės: taip vadinamas *standartinis* ir *atidėtasis*. Šie pinigų srautai vadinami „*anuitetais*“, nors pasiūlyti modeliai daug artimesni periodinėms išmokoms. Naudojant

sąvoką „periodinės išmokos“ yra galvojama, kad šie periodiniai mokėjimai yra nekintami ir tolygiai išdėstyti laike, o šie pastovūs mokėjimai sudaromi sukauptą sumą dalinant iš mokėjimų skaičiaus. Tuo tarpu sąvoka „anuitetas“ naudojama tada, kai periodinės išmokos pastovios, bet jos yra įsigyjamos „derantis“ dėl sąlygų, t. y. ne tik dėl laiko intervalo bet ir dėl gražos normos, tad šie pastovūs mokėjimai yra didesni negu periodinės išmokos. Ruošiant šį straipsnį, spaudoje pasirodė informacija, kad bus siūlomas dar vienas, t. y. *standartinio anuiteto metodas*, t. y. periodiniai mokėjimai su garantuotu mokėjimo laikotarpiu, detaliau nepaaiškinant šio metodo esmės (1). Galbūt „Sodros“ valdomo fondo mokėjimų metodus reikėtų vadinti ne anuiteto metodais, o tiesiog „išmokų“ metodais? Tradiciškai kalbant apie anuitetą, būtina jį sieti su pinigų verte rinkoje tuo laiko momentu, kai startuoja pinigų srautas. Žinoma, kad laikui bėgant pinigų vertė krenta, tad natūralu, kad pastovus mokėjimas, tarkime R dabar ir po metų turės ne tą pačią perkamąją galią, kas labai svarbu šias išmokas gaunančiam. Įdomu tai, kad „Sodros“ fondas ima pinigus už administravimą, bet nėra aiški jo atsakomybė už administravimo efektyvumą, t. y. kokia graža šis fondas generuoja. Įstatyme parašyta, kad, cituojame, „Visas turtas turės būti investuojamas pagal patvirtintą investavimo strategiją taip, kad būtų užtikrintas viso investicijų portfelio saugumas, kokybė, likvidumas ir pelningumas“. Galima daryti išvadą, kad sukurtas fondas planuoja generuoti lėšas. Tad kyla kitas klausimas – kaip ir kam šios „uždirbtos“ lėšos bus panaudojamos? Galbūt ši fondo graža ir turi būti susieta su periodinėmis išmokomis? Tuo labiau fondas, pagal dabartines nuostatas, už administravimą planuoja imti nuo 20 iki 1500 eurų. Taip svarstant kyla natūralus atsakymas – kaupti vyriausybės numatytu būdu yra nenaudinga, kadangi mokėjimai laiko intervale nuvertėja, kai tuo tarpu pensija yra indeksuojama gana sparčiai. Ar nereikėtų šio klausimo spręsti iš esmės, periodines išmokas, kaip ir pensijas, susiejant su infliacija arba pinigų verte (tegu ir minimalia), esančia rinkoje arba su pagrindinės pensijos procentiniu prieaugiu? To nepadarius, mokamų išmokų procentinė dalis vis mažės visos gaunamo pensijos dalyje. O šis faktas taip pat neskaitins gyventojų dalyvauti šioje pensijų kaupimo dalyje.

Spaudoje pabrėžiama, jog bus mokamos *pastovios* išmokos iki gyvenimo pabaigos arba tam tikrą fiksuotą laiką. Pastovios išmokos suprantamos kaip *nekintančios*. Taigi, visų pirma, būtų įdomu žinoti, kaip bus skaičiuojamas šių pastovių mokėjimų dydis, priklausomai nuo anuiteto rūšies. Žinoma galimi įvairūs variantai, taigi tarkime, kad šis mokėjimas yra R .

Dabartiniu metu Lietuvoje vidutinė gyvenimo trukmė po 65 metų yra apie 17,5 metų (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Gyventojų skaičius pagal amžiaus grupes

Amžius (metais)	65 – 69	70 – 74	75 – 79	80 – 84	85+
Gyventojų skaičius	154189	137526	117720	94410	61851

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal <https://apps.who.int/gho/data/view.main.60950?lang=en> (9).

Matome, kad sulaukusių 85 metų amžiaus asmenų skaičius yra maždaug 2,5 karto mažesnis nei 65 metų gyventojų skaičius. Turint šiuos skaičius norėtusi žinoti, kaip bus nustatomos pensijų išmokos. Tikėtina, kad šie pastovūs mokėjimai (pensijos išmokos) bus skaičiuojami naudojantis gyvenimo trukme, nors, nagrinėjant pateiktus siūlymus, to nematyti. Skaitant įstatymą visiškai neaišku kokiomis formulėmis remiantis bus skaičiuojami išmokų dydžiai. Pensijų kaupimo įstatymo (7) 32 straipsnio 1 dalyje rašoma, kad „Pensijų kaupimo bendrovės dalyviui per mėnesį mokėtinos periodinės išmokos dydis yra nustatomas priežiūros institucijos nustatyta tvarka.“ Natūraliai kyla klausimas: O kokia gi ši tvarka? „Sodros“ pradiniam dokumento variante buvo siūlomi du periodinių mokėjimų metodai: *atidėtasis* ir *standartinis*. Dabartiniu metu pasirodė informacija, kad bus siūlomas dar vienas – *standartinis su garantuojamu mokėjimo laikotarpiu* – metodas. Įstatymo projekte planuojama, kad šis metodas taip pat yra su paveldimo teise. Tik ir šiuo atveju kyla tas pats klausimas: Kokia mokėjimų dydžio apskaičiavimo formulė? Netgi skaitant Pensijų kaupimo įstatymą (7) ir jį lydintį Lietuvos banko valdybos nutarimą (3) lieka daug neatsakytų klausimų. Svarbiausias iš jų: Kaip „Sodros“ fondas elgsis su pastovių mokėjimų nuvertėjimo problema? Panagrinėkime išmokų klausimą keliais hipotetiniais pjūviais, kurie padės atskleisti potencialiai galimus mokėjimus bei

santykį tarp kliento sukauptos sumos ir išmokų.

Atidėtasis anuitetas

Tegu S – pinigų suma, sukaupta pensijų fonde sulaukus 65 metų (atskaičiavus aptarnavimo mokesčius). Jei asmuo sudarė sutartį dėl „*atidėtojo anuiteto*“, tai fondo balanse lieka suma $0,85 \cdot S$, kurią ir reikia išdalyti 20 metų laikotarpyje. Šiame darbe remiamasi Lietuvos banko pateikta periodinių mokėjimų dydžių skaičiavimo metodika (3), kurioje nurodyta, kad mokėjimai sudaromi remiantis fonde esančių vienetų skaičiumi (vienetas suprantamas kaip nominalus piniginis vienetas padaugintas iš jo investicinės vertės, kuri gali būti tiek didesnė už vienetą tiek ir mažesnė). Skaičiavimai paremti prielaida, kad fondo vienetas sutampa su nominalia verte. Kadangi ekonominių ciklų trukmė yra 8-12 metų, tai vidutinė fondo vieneto vertė turėtų būti artima nominalui. Vadinas, pastovūs mokėjimai sudaromi esamą sumą dalinant iš išmokų skaičiaus, t. y. fondui neprisiimant jokios investicinės rizikos:

$$R = \frac{0,85}{240} S \approx 0,00354S$$

Autorių nuomone, fondas privalo prisiimti bent jau 3 procentų investicinę riziką, kad padengtų dėl infliacijos patiriamus nuostolius.

Šiame darbe siekiant supaprastinti skaičiavimus, daroma keletas prielaidų. Padarius prielaidą, kad fondo balansas pradžioje yra $100\,000\text{ Eur}$, remiantis aukščiau pateikta formule gaunama, kad pensijos gavėjui kas mėnesį būtų išmokama 354 Eur suma. „*Atidėtasis anuitetas*“ yra su paveldimumo teise, taigi šiuo atveju mirtingumo lentelės nereikalingos, nes mirties atveju, paveldėtojas gauna tas pačias išmokas iki dvidešimties metų mokėjimo laikotarpio pabaigos (iki asmeniui būtų sukakę 85 metai). Tuo tarpu „atidėtoji suma“, kurios dydis yra $0,15 \cdot S$, bus išmokama tik išgyvenusiems, mirusiųjų dalis lieka fondui kaip premija. Asmenų, kuriems reikės mokėti iš šio fondo (turinčių daugiau nei 85 metus), išgyvena apie 40 procentų (žr. 1 lentelė). Naudojant mirtingumo lenteles bei padarius prielaidas, kad fondo grąžos norma yra 3 proc., o palūkanos perskaičiuojamos kas mėnesį, galima nustatyti kokią premiją fondas, valdydamas šias įmokas, gauna nuo kiekvieno kliento. Fondo premija, t. y. suma, kurią reikėtų padėti į fondą sulaukus 65 metų, kad po 20 metų susidarytų būsimoji vertė lygi $0,15 \cdot S$, turėtų būti

$$z = 0,15S \cdot \frac{l_{85}}{l_{65}} 1,0025^{-240} \approx 0,03305S.$$

Gautą skaičių galima interpretuoti taip: fondui nuo sukauptos pradinės sumos S pakaktų „pasilikti“ tik 3,3 procentus, kad sulaukus 85 metų fondo sąskaitoje būtų suma lygi $0,15 \cdot S$. Kita vertus, fondas gauna „premiją“, kurios dydis $0,09 S$, t.y. tokia suma liek nuo neišgyvenusių asmenų.

Tarkime, kad fondas, administruojantis asmenų sukauptus pinigus, iš kurių išmokama pagrindinė pensijos dalis per pirmuosius 20 metų, atsakingai investuoja ilgame laikotarpyje, su 3 proc. metine palūkanų norma, kai palūkanos perskaičiuojamos kas mėnesį. Šiuo atveju, taikant periodinių mokėjimų standartines formules ir naudojant žymėjimus $i = \frac{r}{12}$, kai r – metinė palūkanų norma, turime, kad mėnesio mokėjimas yra

$$R = \frac{0,85S \cdot i}{(1 - (1 + i)^{-240})}$$

Yra žinoma, kad infliacijos tempas yra maždaug apie 3 procentus, taigi fondo administratorius, prisiėmęs įsipareigojimus, turėtų uždirbti bent jau 3 procentų grąžą. Jei to nesugeba, gal šia veikla turėtų užsiimti tie administratoriai, kurie sugeba gauti tokią grąžą. Taigi, pensijų išmokos šiuo atveju

turėtų būti tokio dydžio:

$$R = \frac{0,85S \cdot 0,03}{\left(1 - \left(1 + \frac{0,03}{12}\right)^{-240}\right)} \cdot 12 \approx 0,004714 \cdot S.$$

Naudojant tą patį sąskaitos balansą, t. y. *100 000 Eur*, gauname, kad šiuo atveju pensijos mėnesinė išmoka būtų *471 Eur* arba kitaip tariant, pensija būtų apie 33 procentus didesnė, negu tuo atveju, kai ji būtų mokama tiesiog lygiomis dalimis, neatsižvelgiant į pinigų vertę. Pensijų fondas, valdydamas didžiulę pinigų sumą ir netgi „atsakingai“ investuodamas, gali gauti ir dar didesnę grąžą, negu grąža, pateikta šiose prielaidose, tad natūraliai kyla klausimas, kaip šie uždirbti pinigai gali būti panaudojami? Kol kas kalbama tik apie pastovius mokėjimus. Buvo užuominų apie tai, kad „pastovūs“ mokėjimai bus indeksuojami, bet tada gal nereikėtų vartoti „pastovaus mokėjimo“ sąvokos. Jei mokėjimai nėra pastovūs, tai kam išradinėti dviratį, kuris jau yra išrastas – pasaulinėje praktikoje yra žinoma kaip asmuo „perka“ anuitetą pagal suderėtas sąlygas. Jei „Sodra“ to daryti neleidžia, remdamasi klientų neišprusimu finansiniais klausimais, tai tada bent jau turėtų pasiūlyti sąlygas, prie kurių fonduose laikoma pensija nenuvertėtų. Laikant, kad infliacija yra 3 procentai, sudarius pinigų srauto faktinių verčių sumą, galima paskaičiuoti, kiek faktiškai nuvertėtų fonde laikomi pinigai, kuriuos fondas išmoka pastoviais mėnesio mokėjimais *R*:

$$SD = R \sum_{k=1}^{240} i^{k-1} = R \frac{(1 - i^{240})}{1 - i}$$

Taigi, su 3 procentų infliacija, kiekvieno mokėjimo faktinis „nuvertėjimas“ per vieną laikotarpį yra $i \approx 0,99750621$. Naudojant anksčiau rastą pastovią išmoką $R = 354$, kuri buvo suskaičiuota laikant, kad mokėjimai bus pastovūs, gaunasi, kad šioms išmokoms reikalingas pradinis fondo balansas yra

$$SD = 354 \cdot 180,76 = 63989 \text{ Eur.}$$

Iš čia matyti, kad neindeksuojant ir mokant pastovias išmokas subjektas praranda apie 36 procentus perkamosios galios. Detaliai nepaaiškinus fondo veikimo principų, o gal dar svarbiau – taisyklių, kokiomis naudojamos mokant išmokas, pasitikėjimas fondu tikrai nedidės.

Nagrinėjant tą pačią problemą kiek kitu aspektu, t. y atliekamuose skaičiavimuose naudojant mirtingumo lenteles (9), bei laikant, kad fondas turėtų uždirbti 3 procentus palūkanų nuo valdomos sumos, mėnesinės išmokos dydis būtų lygus:

$$R = \frac{0,85S}{\sum_{k=1}^{240} \frac{l_{65+k}}{l_{65}} (1,0025)^{-k}} \approx 607 \text{ Eur.}$$

Šiuo atveju išmokos dydis gaunasi apie 70 procentų didesnis, negu siūlo Lietuvos bankas.

Dar vienas įdomus šios pensijų rūšies aspektas yra *atidėtoji dalis* kuri, kaip planuojama, sudarys 15 procentų nuo sukauptos sumos ir asmeniui sulaukus numatyto amžiaus, iš jos šie mokėjimai bus tęsiami iki mirties. Šią dalį reikėtų vadinti fondo premija, kadangi tik apie 40 procentų gyventojų ja pasinaudos. Remiantis World Health Organization paskelbtomis mirtingumo lentelėmis (9), gyventojų, turinčių daugiau negu 85 metus Lietuvoje yra apie 60 000. Naudojant standartinio atidėto anuiteto formules, galima formaliai panagrinėti šią – 15 procentų – atidėtąją sumą. Pamodeliuokime situaciją, kai atidėtoji $0,15 \cdot S$ suma bus išmokama dalimis dar per 10 metų nuo atidėto laikotarpio

pradžios, laikant, kad fondas uždirba 3 procentus (paprastumo dėlei laikant, kad fondo grąža ir infliacija tos pačios eilės). Tada

$$R = \frac{0,15 \cdot S(1+i)^l}{a_{ni}} = \frac{0,15 \cdot i \cdot S(1+i)^l}{1 - (1+i)^{-n}}, \quad i = \frac{r}{12},$$

čia $l = 240$ yra atidėtų mėnesių skaičius, o $n = 120$ (padarius prielaidą, kad kiekvienam asmeniui reikės mokėti po pastovią sumą dar dešimt metų (iki 95 metų)). Šiuo atveju mokėjimų dydis būtų:

$$R = \frac{0,15 \cdot 0,0025 \cdot (1,0025)^{240} \cdot S}{1 - (1,0025)^{-120}} \approx 263 \text{ Eur.}$$

Kitaip tariant, sukauptų pinigų pakaktų visiems gyventojams iki 95 metų, jiems mokant po maždaug 263 Eur kas mėnesį. Tačiau asmenų sulaukusių 85 metų skaičius tesudaro 40 procentų nuo to skaičiaus, kuomet išmokos pradėdamos mokėti (žr. 1 lentelė). Vadinasi išmokas iš atidėtojo fondo teks mokėti tik 40 procentų asmenų, kurie pasirinks šį metodą. Gautą 263 Eur sumą padauginus iš 2,5 (asmenų, kuriems reikės mokėti šias išmokas, skaičius sumažėja du su puse karto, todėl gaunantys išmokas galėtų gauti 2,5 karto didesnes sumas) matome, kad fondas galėtų mokėti 658 Eur išmokas, neturėdamas nuostolio (skaičiavimai atlikti neatsižvelgiant į tai, kad laikui bėgant, asmenų, kuriems reikia mokėti išmokas, skaičius drastiškai mažėja). Taigi, jei būtų mokama apskaičiuotoji 354 Eur mėnesinė suma, tai fondas nuo kiekvieno gyventojų, kuriam mokės pastovias išmokas, uždirbtų kas mėnesį po 658 – 354 = 304 Eur sumą (čia vėl nebuvo atsižvelgta į minėtąjį mažėjantį gaunančiųjų išmokas skaičių).

Atidėto anuiteto klausimą galima būtų panagrinti ir naudojant gyvybės lenteles, t. y. apskaičiuoti mėnesio išmokos dydį, kai periodiniai mokėjimai nustatomi remiantis išgyvenimo tikimybėmis (laikant, kad tikimybė išgyventi daugiau negu 10 metų virš 95-erių yra nulinė). Jei įstatymo rengėjai mano, kad praėjus 25 metams sukauptą asmens suma yra $0,15 \cdot S$, tai pensijos išmokos būtų:

$$R = \frac{0,15S}{\sum_{k=1}^{120} \frac{l_{85+k}}{l_{65}} (1,0025)^{-k}} \approx 144 \text{ Eur.}$$

Teigiant, kad pensijinio laikotarpio pradžioje atskirtoji dalis $0,15 \cdot S$ buvo investuota (kas yra logiška) su palūkanų norma p (pavyzdžiui, 3 proc.), gaunama, kad pradėdant mokėti šias išmokas mokėjimo dydis galėtų būti:

$$R = \frac{0,15S \left(1 + \frac{p}{12}\right)^{240}}{\sum_{k=1}^{120} \frac{l_{85+k}}{l_{65}} (1,0025)^{-k}} \approx 258 \text{ Eur.}$$

Šią situaciją galima pamodeliuoti dar kitaip, t. y. šį išmokų uždavinį spręsti, atkreipiant dėmesį į tai, kad po 20 metų, išlieka 60 proc. mažiau gyventojų, negu startavo pensijų išmokų pradžioje. Vadinasi asmenims, sulaukusiems 85 metų, pensijas būtų galima mokėti iš 2,5 karto didesnio fondo, t. y. iš $0,375 \cdot S$. Tačiau ir šiuo atveju pensijų fondas turėtų teigiamą balansą, nes gaunančiųjų išmokas skaičius pastoviai mažėtų, o skaičiuojant padaryta prielaida, kad visą dešimtmetį asmenų skaičius yra toks pat. Tad šiuo atveju gaunamas išmokos dydis yra $R = 312 \text{ Eur}$.

Jei ir šiuo atveju būtų padaryta prielaida, kad pradinė suma yra investuojama, fonde esanti suma taptų:

$$0,15S \left(1 + \frac{P}{12}\right)^{240} \cdot 2,5 = 0,683S.$$

Mokama mėnesinė išmoka pasidaro lygi $R = 569 \text{ Eur}$.

Standartinis (viso gyvenimo anuitetas)

Panagrinėkime viso gyvenimo anuiteto atvejį. Nagrinėjant šį klausimą, kaip ir anksčiau, nėra žinoma kaip bus formuojamas išmokų srautas, t. y. kaip bus sudaromas pastovus mokėjimas, tad galima modeliuoti įvairias situacijas.

Jei viso gyvenimo anuitetas bus skaičiuojamas su sąlyga, kad „Sodros“ valdomas fondas nieko neuždirba (nors tokie fondai yra neefektyvūs ir neturėtų egzistuoti), ir esant fonde sukauptai sumai S , tikėtina, kad bus siūloma mokėti R dydžio išmokas remiantis prielaida, kad į pensiją išėjęs asmuo neišgyvena ilgiau negu 30 metų. Tokiu atveju viso gyvenimo periodinės išmokos (fondas pinigų saugo, bet neinvestuoja) būtų artimos dydžiui

$$R = \frac{1}{360} S \approx 0,002777S.$$

Taigi, jei pensijų fondo pradinių metų sąskaitoje yra $100\,000 \text{ Eur}$, tai asmuo gautų 277 Eur dydžio išmoką kas mėnesį. Tuo tarpu skaičiuojant šio mokėjimo dydį su prielaida, kad fondas turi uždirbti bent jau 3 proc. palūkanų, taikant paprastojo įprastinio anuiteto formulę gaunama, kad

$$R = \frac{S}{a_{360|0,0025}} \approx 0,00421S.$$

Taigi, išmokos turėtų būti maždaug 52 procentais didesnės.

Panagrinėjus tą pačią „viso gyvenimo anuiteto“ problemą naudojant išgyvenimo lenteles, pastovaus mėnesinio mokėjimo dydis gaunasi 650 Eur :

$$R = \frac{S}{\sum_{k=1}^{360} \frac{l_{65+k}}{l_{65}} (1,0025)^{-k}} \approx 650 \text{ Eur}.$$

Pastaba. Skaičiavimuose naudojama „apvali“ $100\,000 \text{ eurų}$ suma, kad kiekvienas, imdamas bet kurią kitą sumą, galėtų lengvai pasiskaičiuoti pateiktų reikšmių (mokamų sumų) atitikmenis.

Išvados

Šiame straipsnyje aptariamos keletas problemų, kurios kyla nagrinėjant pensijų išmokų, sukauptų privačiuose fonduose, dydžių klausimus. Parengtame LR socialinio draudimo pensijų įstatyme (8) nėra aiškiai pasakyta, kaip bus sudaromi periodiniai mokėjimai. Lietuvos banko parengtuose dokumentuose (3) pateikiamos išmokų dydžio formulės, bet remiantis jomis galima daryti išvadą, kad jos naudingos ne klientui, bet fondą administruojančiam subjektui. Dėl šių priežasčių straipsnyje yra panagrinėti keli paprasti modeliai, kurie parodo, kad skaičiais galima lengvai manipuliuoti, kai nėra žinomos fondo valdytojų pareigos klientų atžvilgiu, kai nėra žinomos pensijų išmokos nuo sąlyginio fondo vieneto, kaip rašoma Lietuvos banko valdybos nutarime (3), gali skirtis tiek į vieną, tiek į kitą pusę. Jei pensijų fondo pinigai privaloma tvarka paimami administruoti, tai administratorius turėtų prisiimti atsakomybę, kad išmokos vienetas nebūtų mažesnis negu fondo vienetas. Kita vertus,

valdant informaciją apie investicijų pelningumą bei jos nepateikiant visuomenei, galima investuojant pelningai didinti fondo apimtį, o išmokėti tik „būtiną“ išmoką, tuo tarpu pelnus versti fondo administratorių pelningo darbo premijomis arba pervesti į „Sodros“ biudžetą. Straipsnyje pateikti skaičiavimai tai ir parodo.

Ir pabaigai, straipsnio autoriai pabandė modeliuoti įvairias situacijas, atsižvelgiant į tai, ką šiuo metu siūlo „Sodra“ ir pateikiant šią problemą taip, kaip visa tai galėtų būti interpretuojama. Peršasi išvada, kad ši diskusija turėtų būti platesnė ir aktyvesnė, nes tai ypatingai svarbi problema, kuri sprendžiama uždarame rate, o priimami sprendimai nėra argumentuojami. Norisi tikėti, kad kai šis fondas pradės veiklą, atsakymus į visus iškilusius klausimus bus galima rasti pateiktuose dokumentuose. Tada bus galima padiskutuoti tiksliau, nors tada diskutuoti jau gali būti ir per vėlu.

Literatūra

1. 15min/Verslas. (2020 m. vasario 19 d.). Antroje pakopoje sukauptų pensijų išmokėjimas – ruošiamasi funkciją perduoti „Sodrai“. Prieiga per internetą https://www.15min.lt/verslas/naujiena/finansai/antroje-pakopoje-sukauptu-pensiju-ismokejimas-ruosiamasi-funkcija-perduoti-sodrai-662-1278450?fbclid=IwAR0a-DG9rFv_327Xq1tFcIEdOprTpI27X6hyiqYkVTugUxOV_9-VqjEfA_Y.
2. Bitinas, A. (2008). Lietuvos pensijų sistemos modelis ir pensijų garantijų perspektyvos. *Juristprudencija*, 8(110), 18-26.
3. Dėl periodinių pensijų išmokų dydžio apskaičiavimo metodikos patvirtinimo. Lietuvos banko valdybos 2019 m. balandžio 25 d. nutarimas Nr. 03-87. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/31a5cc22685c11e99684a7f33a9827ac?jfwid=9tq147nlu>.
4. Lazutka, R. (2002). Pensijų ekonomikos principai. *Pinigų studijos*, 4, 63-79. ISSN 1392-2637. Prieiga per internetą <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2002~1367159772817/>.
5. Lazutka, R. (2001). Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. // Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. Vilniaus universitetas, 57-68.
6. Lazutka, R. (2007). Pensijų sistemų raida Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, T. 18.(2), 64-80. Lietuvos mokslu akademija. Prieiga per internetą <http://elibrary.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/9.pdf>.
7. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymo Nr. IX-1691 pakeitimo įstatymas 2018 m. birželio 28 d. Nr. XIII-1360. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/028b05207b9c11e89188e16a6495e98c>.
8. Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymas 1994 m. liepos 18 d. Nr. I-549. Suvestinė redakcija nuo 2020-01-01. Prieiga per internetą <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5901/asr>.
9. Life tables by country Lithuania (n. d.). *World Health organization*. Prieiga per internetą <https://apps.who.int/gho/data/view.main.60950?lang=en>.

SEVERAL ASPECTS OF THE SOCIAL INSURANCE PENSIONS LAW OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Gintautas Bareikis, Rita Martišienė, Inga Pašiušienė

*Vilnius University of Applied Sciences, Faculty of Economics,
Studentų str. 39A, Vilnius*

Summary

In this paper we discuss some aspects of the Law on Social Insurance Pensions of the Republic of Lithuania, which has been in effect since 1st January 2018. Using elementary discounting of the cash flow we considered some problematic provisions of this new pension law, which promises to pay pensions from the accumulated personal pension funds. Different situation modelling has shown how the pension payments depend on administrator's decisions, in other words, that the subjectivity factor is possible. Assuming that the inflation rate is approximately 3 per cent, potential payments in various cross-sections were examined. The calculations are based on a variety of assumptions, bearing in mind the fact that the exact formulas of payments are not known.

The Law on Social Security Pensions of the Republic of Lithuania does not explicitly state how the periodic payments will be made, so this situation gives the possibility to discuss some hypothetical situations. Based on the above considerations, it can be concluded that if the fund is governed by undefined provisions, its managers, who will be dependent on “Sodra”, will be able to manipulate the amounts of payments quite easily.

For these reasons, the article examines a few simple models which show that manipulations of payments is possible if the liability of fund managers for the clients is unknown, when retirement payments can be interpreted freely. Depending on the subjectivity factor, the payments can be very different. In other words, by managing the information on investment returns without disclosing it to the public, it is possible to increase the size of the fund profitably by investing and only paying out the "necessary" benefits. It is imperative to emphasize that the activities of the fund must be absolutely transparent, the formulas for determining the periodic payments not only understandable, but also clearly justified. Probably the biggest problem is the monopolization of the pension fund, because in this case the manager dictates the conditions and the consumer has no right to negotiate them. The authors of the paper are sure that this discussion should be broader and more active, as it is a particularly important issue that is solved in a closed circle and the decisions are not being reasoned. It is to be hoped that, once the Fund starts to operate, the answers to all the questions raised will be answered. Then it will be possible to discuss it more precisely, though it may be too late.